

Рябінін Є.В.

Політико-економічний вимір російського впливу на Донбас (1991–2013 рр.)

Проаналізовано екзогенний вплив Росії на політико-економічну сферу України протягом 1991–2013 рр. Доведено, що вплив на політичну сферу був мізерний, оскільки Україна не вступила до жодного інтеграційного проекту, який розробляла та реалізовувала РФ, а населення більше цікавило питання мови, культури, історії. Показано, що цілеспрямованого екзогенного впливу в економічній сфері на Донбас не здійснювалось, оскільки прикордонні області двох країн співпрацювали в контексті міжрегіонального та транскордонного співробітництва, що є поширеною практикою в Європі.

Ключові слова: екзогенний вплив, Донбас, Україна, РФ, політика, економіка, вибори.

целенаправленное экзогенное влияние в экономической сфере на Донбассе не осуществлялось, поскольку приграничные области двух государств сотрудничали в контексте межрегионального и трансграничного сотрудничества, что является распространенной практикой в Европе.

Ключевые слова: экзогенное влияние, Донбасс, Украина, РФ, политика, экономика, выборы.

The exogenous influence of Russia on the political and economic sphere of Donbass during 1991–2013 is analyzed. It is proved that the influence on the political sphere was miserable, since Ukraine did not enter any integration project that was developed and implemented by Russia, and the population of Donbass was more interested in such issues as language, culture, history. It is shown that there was no purposeful exogenous influence in the economic sphere in Donbas, as the border regions of the two states cooperated in the context of interregional and cross-border cooperation, which is a common practice in Europe.
Key words: exogenous influence, Donbass, Ukraine, Russia, politics, economy, elections.

УДК 327(470+571):323(477)(045)

Рябінін Є.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Маріупольського державного
університету

Проанализировано экзогенное влияние России на политико-экономическую сферу Донбасса на протяжении 1991–2013 гг. Доказано, что влияние на политическую сферу было мизерным, поскольку Украина не вступила ни в один интеграционный проект, который разрабатывался и реализовывался Россией, а население Донбасса в большей степени интересовало такие вопросы, как язык, культура, история. Показано, что

Конфлікт на сході України, який розпочався після політичної кризи 2013–14 рр., наразі знаходиться в латентному стані. Найактивніші бойові дії відбувалися протягом другої половини 2014 – початку 2015 рр., після них були підписані домовленості, відомі як «Мінськ-1» і «Мінськ-2». Невиконання цих домовленостей гальмує розв'язання військово-політичної кризи на Донбасі. Чи став цей конфлікт наслідком неприйняття результатів Євромайдану, чи він визрівав протягом усього часу незалежності України, можна сперечатися досить довго. Безперечно, між Західною та Південно-східною Україною існували суперечності стосовно мовного питання, зовнішньополітичних пріоритетів, ставлення до подій Великої Вітчизняної війни. Але питання сепаратизму ніколи не було таким гострим, як ми це спостерігаємо вже протягом трьох років.

Деякі експерти (О. Дергачов, П. Гай-Нижник, С. Адамович, Г. Перепелиця) вважають, що з 1991 року Росія намагалася використовувати чинник м'якої сили задля утримання України в зоні свого впливу. З одного боку, можна погодитися із цією думкою, беручи до уваги той факт, що Росія протягом багатьох років продавала газ Україні за більш низькими цінами, ніж для населення самої країни. Так РФ демонструвала, що готова підтримувати українську економіку та позиціонувала себе як партнерська держава.

З другого боку, говорити про зовнішній вплив Росії на південно-східну Україну в цілому й на

Донбас зокрема дуже складно, оскільки тотального використання фактора м'якої сили в класичному її розумінні не було. Чим це пояснюється? По-перше, якщо проаналізувати перші десять років незалежності Росії, це були дуже складні для неї часи, які відрізнялися зміною економічної моделі функціонування держави, зміною політичної системи, вирішенням внутрішніх територіальних проблем. Війна в Чечні поставила перед Росією головне питання десятиліття: чи залишиться Росія в тих кордонах, в яких вона з'явилася на геополітичній мапі світу в 1991 році, чи на неї чекають тривалі війни з переходом їх у заморожений стан або навіть втрата своїх територій. Друге десятиліття було витрачене на відновлення потенціалу та посилення своїх позицій на міжнародній арені. По-друге, потрібно визнати, що використання Росією м'якої сили завжди було на дуже низькому рівні й не фінансувалося активно, якщо порівнювати із США, Китаєм, Великою Британією тощо.

Отже, метою статті є аналіз політичного й економічного екзогенного впливу Росії на Донбас у період із 1991 по 2013 рр.

Результати референдуму в грудні 1991 року були одним із небагатьох подій в історії нашої держави, коли думка жителів усіх регіонів була єдиною щодо вибору моделі розвитку країни. Однак серйозні потрясіння в економічній сфері, фінансовому секторі поставили питання про геоеконо-

мічні й геополітичні пріоритети населення заходу й сходу України. Після розчарування в здобутті незалежності й розпаді торгово-промислових зв'язків із республіками колишнього СРСР населення південно-східної України вибрало відновлення економічних, політичних, військових, культурних зв'язків із країнами СНД, насамперед із Росією.

На думку С. Гантінгтона, найбільш очевидно розкол між Сходом і Заходом проявився на президентських виборах 1994 р. Тодішній президент Л. Кравчук, який, незважаючи на тісні зв'язки з російськими лідерами, ідентифікував себе як «національного» політика, переміг у дванадцяти областях Західної України з більшістю, що сягала 90%. Його опонент Леонід Кучма здобув перемогу в тринадцяти східних областях. Ці вибори, як зауважив один американський експерт, «викристалізували розкол між європеїзованими слов'янами в Східній Європі й російсько-слов'янським баченням того, у що має перетворитися Україна. Це не стільки етнічна поляризація, скільки різні культури» [1, с. 255].

Під час цих виборів уперше проявився російський екзогенний вплив. Так, на телеканалі «Останкіно» транслювалася 30-хвилинна передача про Л. Кучму. Також в Україну приїхав глава Російського союзу промисловців і підприємців А. Вольський, який провів конференцію на тему відновлення економічних зв'язків між країнами, на якій були присутні керівники багатьох підприємств [2, с. 287].

Таким чином, Росія подала сигнал виборцям південного сходу щодо того, якого кандидата вона підтримує. Якщо говорити про регіон, який нас цікавить у межах статті, то Донбас ішов в авангарді відстоювання проросійського зовнішньополітичного вектора. Результати виборів Президента України й вибори до ВРУ чітко показують реальні політичні вподобання. Крім того, у свою виборчу програму Л. Кучма включив пункт про тісну економічну співпрацю з Росією: «Пріоритетним вважаю відновлення взаємовигідних господарських зв'язків із Росією й країнами колишнього СРСР. Буду ставити перед Верховною Радою питання про вступ України в економічний союз СНД» [3].

Якщо подивитися на статистику, маємо такі результати: Л. Кравчук отримав у Донецькій області 18,49%, у Луганській – 10,11%; Л. Кучма отримав 79% у Донецькій області, 88% – у Луганській. Із цих виборів починається постійне використання російського чинника у внутрішньополітичному житті України.

Вибори 1999 р. дають іншу картину: Л.Д. Кучма вже більш популярний на Заході, ніж на Сході. Що стосується результатів виборів у двох областях Донбасу, то результати приблизно однакові. У Донецькій області Л. Кучма навіть переміг, що можна пояснити використанням адміністративного ресурсу, підтримкою директорів заводів і трудо-

вих колективів, які в 1994 р. масово голосували за Л. Кучму й вірили в новий курс. Крім того, це стало можливим через те, що у своїй програмі Л. Кучма також приділив особливу увагу Росії, указавши на необхідність стратегічного партнерства із цією державою [4].

Що стосується другого туру президентських виборів, який відбувся 14 листопада 1999 р., маємо такі результати: Донецька область: Л. Кучма – 52,9%, П. Симоненко – 41,23%; Луганська область: Л. Кучма – 40,74%, П. Симоненко – 53,87% [5, с. 5].

Парламентські вибори 1998 р. характеризувалися протистоянням Народного Руху України на Заході з прозахідною політикою та Комуністичної партії України на Сході з політикою відновлення Радянського Союзу, хоча слід підкреслити, що це були вибори, на яких іще одним із головних чинників був саме економічний, а не ідеологічний. На Донбасі одноосібним переможцем була КПУ, отримавши в Донецькій області 35,45% та 45,97% – у Луганській [6].

Вважається, що саме проросійський чинник допоміг КПУ. На думку автора статті, головним чинником перемоги КПУ стало радикальне зубожіння населення через неефективну політику влади, високий рівень корупції та початок процесу олігархізації держави.

Не стали винятком і вибори до Верховної Ради в березні 2002 р., на яких головними опонентами були блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (НУ) та Комуністична партія України. У Донецькій області знов перемагають представники важкої промисловості та великого капіталу (блок «За єдину Україну» (36,83%)), а КПУ перемогла в Луганській області (39,68%) [7].

Перемога блоку «За єдину Україну» стала можливою завдяки підтримці заводів на південному сході й адміністративному ресурсу. У своїй програмі представники блоку виступали за наповнення новим змістом відносин із Росією й країнами СНД. Перемога КПУ стала можливою внаслідок погіршення економічної ситуації та відсутності стабільності, як це було за часів СРСР. У своїй програмі КПУ відзначала, що партія виступає за розширення співпраці з країнами СНД і надання російській мові статусу другої державної [8].

Президентські вибори 2004 р. остаточно розкололи Україну на два табори за політичними симпатіями. На Донбасі перемагає В. Янукович (у Донецькій області – 93,54%, у Луганській – 91,24%) [9]. У передвиборчій програмі кандидат на пост Президента України В. Янукович зазначив, що участь України у світових та регіональних інтеграційних процесах, євроінтеграційний поступ, співробітництво з Російською Федерацією та іншими державами, які є нашими традиційними партнерами, будуть поглиблені, підпорядковані національним інтересам, зміцненню нашої держави

[10]. Однак малоімовірно, що хтось із прихильників В. Януковича та В. Ющенко аналізував їхні виборчі програми, виборці апріорі підтримували кандидатів за географічним принципом. Посилилися протиріччя між Сходом і Заходом країни з питань зовнішньої політики, мови, культури, подій Великої Вітчизняної війни.

У 2000 р. змінилася й влада в Росії. На відміну від свого попередника, новий президент став більш прагматичним. Вирішивши проблеми з бунтівною Чечнею, Росія почала відстоювати свої геополітичні регіональні інтереси. Висунувши Україні в 2003 р. пропозицію вступити в Єдиний економічний простір (далі – ЄЕП), Росія окреслила коло своїх інтересів на ближньому зарубіжжі. На цих виборах проявився зовнішній фактор впливу, коли Президент РФ В. Путін привітав В. Януковича з обранням його на посаду Президента України.

На думку В. Фесенка, Росія намагалася вплинути на результати виборів не прямо, а опосередковано, тобто через ЗМІ, які мали великий вплив на українську аудиторію. За даними опитування Центром Разумкова, 62% експертів вважали, що вплив російського ТВ був доволі високим під час президентських виборів, а 60% відзначили високий вплив російських видань, що друкувалися в Україні [11].

Парламентські вибори, які проводилися в березні 2006 р. на пропорційній основі, ще раз доводять правильність нашої тези про радикальну відмінність поглядів українського електорату. На Заході країни перемагають західноорієнтовані блок «Наша Україна» та «Блок Юлії Тимошенко», а російськоорієнтована «Партія регіонів» – на Сході України. Не стають виключенням Донецька та Луганська області, в яких «Партія регіонів» отримала 73,63% та 74,27% відповідно [12]. Практично такі ж результати «Партія регіонів» отримала на дострокових виборах у 2007 р. (Донецька область – 72,05%, Луганська – 73,53%).

Президентські вибори 2010 р. знову стали протистоянням Заходу та Сходу країни, що були представлені Ю. Тимошенко та В. Януковичем. Ю. Тимошенко в Донецькій області отримала 6,45%, у Луганській – 7,72%. В. Янукович отримав 90,44% та 88,96% відповідно [13]. У своїй передвиборній програмі В. Янукович приділяв більше уваги гуманітарним аспектам, щоб залучити максимальну кількість виборців південного сходу і, можливо, центру України на свій бік: «Виступаю за надання російській мові статусу другої державної. Я за здійснення збалансованої державної мовної політики, яка адекватно реагує на мовні потреби суспільства». Також він пообіцяв відновити дружні та взаємовигідні відносини з РФ та країнами СНД [14].

Чим можна пояснити такі показники в Донецькій і Луганській областях? Найголовніша причина – це

орієнтація вищезазначених партій і кандидатів у президенти на співробітництво з РФ. Це можна розглядати як певний пасивний вплив РФ, пасивну м'яку політику. Не виключено, що політтехнологи РФ брали участь у розробці програм кандидатів та політичних партій. Однак докладати особливих зусиль, на наш погляд, не було ніякої необхідності, оскільки держава знаходилася в стані глибокого розколу, що грало на руку кандидатам – лідерам від західних або південно-східних областей та Донбасу зокрема.

Соціопитування ще до політичної кризи 2013 р. свідчили про невтішні прогнози для України в цілому. У червні 2011 р. Інститутом соціології НАНУ було проведено соціологічне опитування на предмет ставлення українців до Росії. На запитання «Який шлях розвитку України Ви вважаєте більш придатним?» було отримано такі відповіді:

1) укріплювати східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь) – 26%, з яких східні регіони складають 42%, західні – 3%;

2) установлювати відносини з країнами Заходу – 15%, з яких частка східних регіонів складає 6%, західних – 38%

На запитання «Ваше ставлення до вступу України до союзу Росії та Білорусії» «більше позитивне» відповіли 84% населення східних областей та 16% західних. Щодо вступу України в ЄС лише 28% населення Сходу підтримувало цю ідею, тоді як на Заході результат становив 64%. Лише 4% населення східних регіонів підтримали вступ України до НАТО, на Заході – 35%. Бажали приєднання України до ЄЕП 36% опитаних на Сході, 7% – на Заході. Тобто ми бачимо, що політичні партії та кандидати в президенти використовували існуючі розбіжності в геополітичних уподобаннях населення регіонів під час формування своїх передвиборних програм [15, с. А6].

На політичній арені були також партії, які виступали за возз'єднання з Росією. Однак їхня популярність була досить низькою, ступінь популярності не перевищував кількох відсотків. Малоімовірно, що ці партії були креатурою Росії, імовірніше, завданням цих партій було відбирання голосів від КПУ, яка позиціонувала себе як опозиційна партія не тільки із зовнішньополітичних орієнтирів, але й із питань формування олігархічного режиму.

Якщо говорити про партії, які відкрито висували гасла про входження України й Росії в єдиний політико-економічний простір або навіть про їхнє об'єднання, то їх було не так уже й багато. На виборах до ВРУ в 1998 р. це була Прогресивна соціалістична партія України (далі – ПСПУ) і партія «Союз»; у 2002 – виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко», виборчий блок політичних партій «ЗУБР», виборчий блок політичних партій «Руський блок»; у 2006 р. – блок Наталії Вітренко «Народна опозиція», ПСПУ та Руський союз, пар-

тія «За Союз»; у 2007 – ПСПУ. Виходячи з результатів виборів, лише ПСПУ мала своїх представників у ВРУ, решта партій набирали мізерну кількість голосів, що може свідчити про те, що ці партії не фінансувалися й не підтримувалися Росією інформаційно й політично, а були ініціативами громадян України. Крім того, проросійська тематика була головним пунктом КПУ й «Партії регіонів», які отримували достатньо голосів для проходження до українського парламенту.

Отже, як бачимо з цього стислого аналізу, вплив РФ у політичній сфері був не таким уже й вагомим. Головним нашим доказом того, що політичний вплив був мізерним, є таке: якщо вплив Росії на політичну сферу України та Донбасу зокрема був доволі високим, то Україна брала б активну участь в інтеграційних проектах на євразійському \ пострадянському просторі, а автономістські гасла Донбасу лунали б задовго до 2013 р. Беручи до уваги той факт, що Україна не приєдналася до СНД, ОДКБ, ЄП, ЄврАзЕС, тобто до тих проектів, які реалізовувалися за лідерством Росії, можна констатувати, що екзогенний російський чинник впливу був недостатньо ефективним.

Друга сфера, в якій можна спробувати простежити екзогенний вплив Росії, це економічна сфера. Високий рівень взаємодії Донецької та Луганської областей із прикордонними областями РФ пояснюється географічним розташуванням і налагодженими ще за часів СРСР виробничими й торговельними зв'язками.

Міжрегіональне та прикордонне співробітництво Росії й України мало багаторівневу нормативно-правову базу. Перший рівень – наднаціональна взаємодія в рамках Союзу незалежних держав. Другий рівень – російсько-українська договірна база. Третій – це угоди на рівні прикордонних суб'єктів.

Вектор транскордонної інтеграції в системі СНД формувався за допомогою прийняття «Конвенції з прикордонного співробітництва держав – учасниць СНД» (10 жовтня 2008 р.), яка формулює базові основи розвитку міжрегіональної й прикордонної інтеграції країн СНД.

Основоположними договорами на міждержавному рівні були: договір про дружбу, співробітництво й партнерство між Україною й РФ від 31 травня 1997 р.; угода між Урядом РФ і Урядом України про співробітництво прикордонних областей РФ та України від 27 січня 1995 р.; угода між Урядом РФ і Урядом України про пункти пропуску через державний кордон між Україною й РФ від 8 лютого 1995 р. (зі змінами від 22 грудня 2006 р.); договір між Україною й РФ про російсько-український державний кордон від 28 січня 2003 р.; угода між Урядом РФ і Кабінетом Міністрів України про порядок перетину російсько-українського державного кордону жителями прикордонних районів

України та РФ від 21 квітня 2006 р. Також серед важливих договорів слід відзначити угоду про міжрегіональне й прикордонне співробітництво, програму міжрегіонального та прикордонного співробітництва, меморандум у галузі міжрегіонального та прикордонного співробітництва, декларацію про співпрацю між прикордонними областями РФ та України.

Міжрегіональному співробітництву також сприяв Закон України «Про транскордонне співробітництво», прийнятий Верховною Радою в 2004 р. У 2003 р. було створено єврорегіон «Слобожанщина», до якого увійшли прикордонні області (Харківська від України й Белгородська від Російської Федерації). Єврорегіон «Донбас», який об'єднував Донецьку та Луганську області України й Ростовську та Воронежську області Росії, був створений у 2010 р.

Як бачимо, налагодження економічного й торгового співробітництва розвивалося швидко й поглиблено. З одного боку, це є природним феноменом, і ми можемо це спостерігати на прикладі єврорегіонів у ЄС, коли прикордонні регіони сусідніх країн, будучи периферійними, через транскордонне співробітництво виходили на новий рівень розвитку. Не є винятком Донецька й Луганська області. З другого боку, це вплинуло на зменшення рівня міжрегіонального співробітництва в межах України, що можна розглядати як відторгнення цих областей від тісної кооперації з регіонами однієї країни.

Протягом усього періоду існування єврорегіонів офіційний Київ делегував Донецькій і Луганській областям локальні зовнішньоекономічні функції в системі взаємовідносин із суміжними територіями, не надаючи їм статусу автономії. З кожним роком цей процес розширення прав тільки поглиблювався. Розвивалися транскордонні торговельні зв'язки. Був запущений процес виходу російських виробників на українські ринки й українських – на російські (що, до речі, було домінуючим, і український експорт був у 1,5–2 рази вищий за російський). У рамках єврорегіонів спрощувалося законодавство в плані переміщення товарів [16, с. 128].

Отже, деякою мірою російський бізнес і товаровиробники входили до України через Донбас, тобто через області, які мали спільний кордон із РФ, на території яких російський капітал проходив, так би мовити, пристосування до українських реалій.

Слід зазначити, що прямого впливу на Донбас із боку РФ стосовно політичного життя не було, оскільки населення цього регіону завжди підтримувало проросійський вектор зовнішньої політики країни. Крім того, Росія ніколи не ставила питання про приєднання Донбасу до РФ, як це було з Кримом. Основними партіями, які використовували проросійський чинник, були КПУ та «Партія регіонів». Представники останньої не

бажали приходу на Донбас та в Україну «агресивного» російського капіталу й використовували про-російський чинник для того, щоб одержувати підтримку виборців. Економічний екзогенний вплив проявлявся в природній кооперації тих областей України та Росії, що мали спільний кордон. Таким чином, можемо зробити висновок, що екзогенний російський вплив на політико-економічне життя України був мізерним та малоефективним, якщо звернути увагу той факт, що Україна не брала участі в інтеграційних проектах, які розробляла та реалізовувала РФ, а населення Донбасу більше цікавили такі питання, як мова, історія, культура, релігія.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.
2. Ільченко А. Л.Д. Кучма в президентських виборах 1994 р. – початок зародження біполярної системи українського електорального поля / А. Ільченко // Інтелігенція і влада. – 2014. – Вип. 31. – С. 281–291.
3. Предвыборная программа кандидата в Президенты Украины Кучмы Л.Д. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constituanta.blogspot.com/2014/10/1994.html>.
4. Передвыборная программа кандидата в Президенты Украины Кучмы Леонида Даниловича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/images/prog_1.htm.
5. Нельга О. Выборы как индикатор и чинник национальной интеграции / О.Нельга // Новая политика. – 1999. – № 6. – С. 2–13.
6. Результаты голосования в багатомандатному округі (по регіонах України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>.
7. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v>.
8. Порівняльний аналіз передвыборчих програм політичних партій та виборчих блоків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tomenko.ua/docs/pc02-2002-02a.htm>.
9. Выборы президента Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011>.
10. Передвыборная программа кандидата на пост Президента Украины В.Ф. Януковича 31.10.2004 р., 21 листопада та 26 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constituanta.blogspot.com/2014/10/2004.html>.
11. Фесенко В. О роли России на президентских выборах в Украине / В. Фесенко [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.analitik.org.ua/author/40ae06cc8fba6/pagedoc3432_42/.
12. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001>.
13. Выборы президента Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>.
14. Передвыборная программа кандидата на пост президента Украины Януковича В.Ф., 17 січня, 7 лютого 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://constituanta.blogspot.com/2014/10/2010_25.html.
15. Шульга Н. Хотел ли Украина быть с Россией? Результаты социологического исследования Института социологии НАН Украины / Н. Шульга // Еженедельник «2000». – 2011. – № 24 (562). – С. А6–А7.
16. Бредихин А. История российско-украинского приграничного сотрудничества (на примере еврорегиона «Донбасс») : дис. ... канд. ист. наук / А. Бредихин. – Москва, 2015. – 197 с.